

Rode Lijsten van amfibieën en reptielen

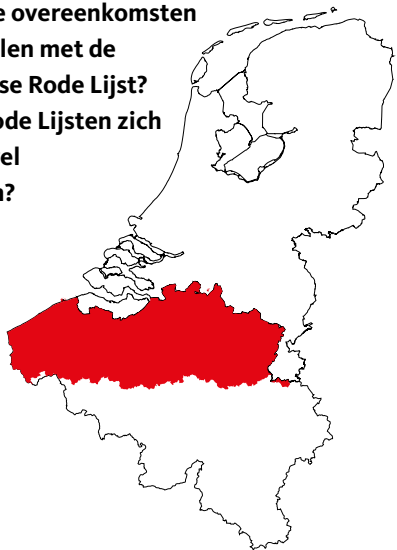
Nederland en Vlaanderen... eventjes vergelijken!

Robert Jooris, Peter Engelen, Jeroen Speybroeck, Iwan Lewylle, Gerald Louette, Dirk Bauwens & Dirk Maes

Rode Lijsten zijn publicaties van de gewestelijke- of rijksoverheid waarin gesignaleerd wordt hoe het gaat met een bepaalde soortgroep: welke soorten zijn bedreigd of zelfs verdwenen en welke niet? De bedreigde soorten vragen extra aandacht van beleid en beheer, zodat hun achteruitgang kan worden gestopt.

Onlangs verscheen een nieuwe Rode Lijst van de amfibieën en reptielen in Vlaanderen. Welke soorten zijn daarop terecht gekomen? Zijn er belangrijke overeenkomsten en verschillen met de Nederlandse Rode Lijst?

En laten Rode Lijsten zich eigenlijk wel vergelijken?



In 2012/2013 verscheen een nieuwe Rode Lijst van de amfibieën en reptielen in Vlaanderen (Jooris *et al.*, 2012; 2013). Deze lijst vervangt de oude Rode Lijst van Bauwens & Claus (1996). Een actualisering was noodzakelijk aangezien de kennis over de verspreiding van de soorten was toegenomen. Zo werden de groene kikkers in de oude Rode Lijst als één groep behandeld. Ook is het verspreidingspatroon en de populatiegrootte van sommige soorten gewijzigd. De Vlaamse Rode Lijst uit 1996 was gebaseerd op de grootte en de veranderingen van het verspreidingsgebied en telde zes categorieën, die enigszins aanleunden bij de toenmalige IUCN-criteria.

De nieuwe Rode Lijst van Vlaanderen telt 7 categorieën en is gebaseerd op de criteria van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN) (Maes *et al.*, 2011). Doordat steeds meer landen via deze internationale criteria werken, worden lijsten tussen landen beter vergelijkbaar.

In Nederland werd de Rode Lijst volgens dezelfde IUCN-criteria enkele jaren eerder opgesteld dan in Vlaanderen en telt 5 categorieën. Echter, in Nederland geldt voor alle soortgroepen als 'officiële Rode Lijst' de lijst die is ontwikkeld met een specifiek Nederlandse methodiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (van Delft *et al.*, 2007). Dit omdat toepassing van de IUCN-criteria soms tot "onrealistische" beoordelingen leidt. Zo leidt toepassing van de IUCN-criteria er bijvoorbeeld toe dat een algemene, maar recent afnemende soort als de levendbarende hagedis als ernstiger bedreigd wordt beoordeeld dan soorten als gladde slang en adder, die niet eens op de Rode Lijst komen. Nochtans hebben die laatste twee soorten een fors areaalverlies doorgemaakt in Nederland, komen ze

op veel plaatsen sterk versnipperd voor en behoeven ze bovendien een veel groter oppervlak geschikt leefgebied voor een duurzame populatie (schrift. med. J. van Delft). De IUCN-criteria focussen onder meer sterk op veranderingen in de toestand tijdens de afgelopen tien jaar, terwijl de Nederlandse criteria wijzigingen vanaf het jaar 1950 beschouwen. Dat levert eveneens belangrijke verschillen op. Een vergelijking van Rode Lijsten die met verschillende criteria zijn opgesteld, is uiteraard moeilijk en mogelijk misleidend. Daarom is een tussenoplossing gebruikt: we vergelijken de Rode Lijst van Vlaanderen met zowel de Rode Lijst van Nederland volgens de IUCN-criteria (afgekort als NL IUCN) als met de Rode Lijst 2007 volgens de CBS-criteria (NL CBS). Voor de Nederlandse lezer is het goed zich te realiseren dat het federale België is opgesplitst in drie gewesten, te weten het Vlaamse Gewest, Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Waalse Gewest. De hier besproken Rode Lijst omvat enkel het Vlaamse Gewest. Voor het gemak zijn de categorie aanduidingen uit de Nederlandse Rode Lijst vertaald naar overeenkomstige termen zoals gebruikt door de IUCN: Ernstig bedreigd = Critically endangered, Bedreigd = Endangered, Kwetsbaar = Vulnerable, Gevoelig = Near threatened, Thans niet bedreigd = Least concern.

Bespreking van de verschillende soorten

Tabel 1 geeft een overzicht van de Rode Lijststatus per soort, voor Vlaanderen (RL 2012) en Nederland (NL CBS en NL IUCN).

Amfibieën

Zes amfibieën (Alpenwatersalamander, kleine watersalamander, gewone pad, bruine kikker, bastaardkikker en meerkikker) hebben een



	VL IUCN 2012	NL CBS 2007	NL IUCN 2007
AMFIBIEËN			
vuursalamander	VU	EN	EN
Alpenwatersalamander	LC	LC	LC
kamsalamander	VU	VU	LC
vinpootsalamander	LC	VU	VU
kleine watersalamander	LC	LC	LC
vroedmeesterpad	EN	VU	VU
geelbuikvuurpad	RE	CR	EN
knoflookpad	CR	EN	EN
gewone pad	LC	LC	LC
rugstreppad	VU	NT	VU
boomkikker	CR	EN	LC
heikikker	VU	LC	LC
bruine kikker	LC	LC	LC
poelkikker	NT	LC	LC
bastaardkikker	LC	LC	LC
meerkikker	LC	LC	LC
REPTIELEN			
hazelworm	LC	LC	LC
zandhagedis		VU	LC
levendbarende hagedis	LC	NT	VU
muurhagedis	DD	CR	VU
gladde slang	EN	EN	LC
ringslang	EN	VU	LC
adder	EN	VU	LC

Legenda

- DD: Data Deficient - Onvoldoende data (VL)
 LC: Least Concern - Momenteel niet in gevaar (VL) - Thans niet bedreigd (NL)
 RE: Regional Extinct - Regionaal uitgestorven (VL)
 CR: Critically Endangered - Ernstig bedreigd (VL, NL)
 EN: Endangered - Bedreigd (NL, VL)
 VU: Vulnerable - Kwetsbaar (NL, VL)
 NT: Near Threatened - Bijna in gevaar
 EX: Extinct - Uitgestorven op wereldschaal

Tabel 1. De Rode Lijststatus van amfibieën en reptielen (gerangschikt in taxonomische volgorde) in het Vlaamse Gewest en Nederland.



Voortplantingspoel van de vuursalamander in de provincie Oost-Vlaanderen. (Foto: Robert Jooris)



Vuursalamanders. (Foto: Jelger Herder)

gelijkwaardige status (“least concern”) in Vlaanderen en Nederland. De soorten waarvoor wel verschillen tussen Vlaanderen en Nederland gemeld zijn, bespreken we hieronder. De **vuursalamander** staat in Nederland op het punt van uitsterven als gevolg van de schimmelinfectie veroorzaakt door *Batrachochytrium salamandrivorans* (Spitzen-van der Sluijs *et al.*, 2013; Martel *et al.*, 2013; 2014). Deze schimmel heeft ook al zijn tol geëist in Wallonië, ondermeer in Eupen en Robertville waar 21 dode vuursalamanders aangetroffen werden langs een wandelpad. Bij één dier kon de schimmel aangetroffen worden. De andere kadavers waren in een te verre staat van ontbinding voor betrouwbaar onderzoek. De Vlaamse populaties zullen waarschijnlijk nu nog beter gevolgd gaan worden, om eventuele uitbraken tijdig te signaleren. De voorliggende studies doen vrezen dat de status van de vuursalamander in Vlaanderen (‘vulnerable’) weleens spoedig ten negatieve zou kunnen wijzigen.

De **kamsalamander** wordt als kwetsbaar opgegeven in de Vlaamse en in de Nederlandse CBS-lijst. Op de Nederlandse IUCN-lijst wordt ze als niet bedreigd gerangschikt. In beide landen komt de soort nog betrekkelijk verspreid voor, maar ze ontbreekt in de meest intensieve agrarische en bebouwde gebieden.

De **vinpootsalamander** wordt in Nederland als ‘vulnerable’ beschouwd (beide Rode Lijsten), maar in Vlaanderen als ‘least concern’. Dat verschil is vooral toe te schrijven aan de grootte van het verspreidingsgebied. In Nederland is de soort beperkt tot de zandgronden van slechts de twee zuidelijke provincies Noord-Brabant en Limburg, terwijl ze in Vlaanderen over vrijwel het hele



grondgebied voorkomt, zij het sterk gelokaliseerd.

De **geelbuikvuurpad** is in Vlaanderen uitgestorven tijdens de jaren '80 van de vorige eeuw (Bauwens & Claus, 1996). In Nederland was deze soort ooit vrij algemeen verspreid in het uiterste zuiden van Limburg, maar wordt nu eveneens met uitsterven bedreigd (Creemers & van Delft, 2009). Er is een verschil in Rode Lijststatus tussen de Nederlandse CBS-lijst en de Nederlandse IUCN-lijst, hoewel toepassing van beide criteria tot een zorgwekkende toedeling leidt.

De **vroedmeesterpad** is 'vulnerable' in Nederland en 'endangered' in Vlaanderen. In Nederland bereikt ze de noordwestelijke grens van haar areaal. In Nederland is de soort beperkt tot Zuid-Limburg, waar ze vrij gunstig reageert op de aanleg van nieuwe poelen. De grootste populaties zijn wel te vinden in de dagbouwgroeven (Creemers & van Delft, 2009). De natuurlijke populaties in Vlaanderen zijn klein en leven verspreid in Voeren, Borgloon, Rijkel (provincie Limburg), Huldenberg, Overijse, Tervuren en Sint-Genesius-Rode (provincie Vlaams-Brabant).

De **knoflookpad** en **boomkikker** zijn in Vlaanderen 'critically endangered'. In Nederland is de knoflookpad geklasseerd als 'endangered'. Er zijn verschillen in de status van de boomkikker: volgens de IUCN-criteria zou de soort in Nederland zelfs als 'least concern' mogen beschouwd worden! Volgens de Nederlandse criteria is de soort echter 'endangered'. In Vlaanderen lijkt de boomkikker zich

te herstellen dankzij soortgerichte beheerwerken, zowel nabij het Westvlaamse Knokke als op diverse plaatsen in Limburg (Jooris *et al.*, 2013, Lewylle *et al.*, 2007). Ook uit Nederlandse boomkikkerpopulaties komen de laatste jaren de nodige positieve berichten. Het herstel van de Vlaamse en Nederlandse populaties van de knoflookpad verloopt moeilijker.

Heikikker en **poelkikker** staan in Vlaanderen respectievelijk als 'vulnerable' en 'near threatened' getaxeerd. In Nederland hebben ze de status 'least concern', al belanden beide soorten bij enige achteruitgang al snel in de categorie 'vulnerable'. Het verspreidingsgebied van beide soorten is in Vlaanderen heel wat beperkter dan in Nederland. In Vlaanderen situeren alle heikikker- en de meeste poelkikkerpopulaties zich in typische heidegebieden met voedselarme tot matig voedselrijke vennen. In Nederland worden ze behalve in heidegebieden ook gesignaleerd in delen van het rivierengebied en plaatselijk in de kustduinen en het laagveengebied.

De **rugstreeppad** tenslotte, wordt in Vlaanderen als 'vulnerable', in Nederland als 'near threatened' beschouwd. Een kleine verdere afname doet de soort ook in Nederland in deze categorie belanden. In Vlaanderen zijn ze vooral te vinden in de heidegebieden van de provincies Antwerpen en Limburg, in de duinen van de Westhoek, op de met zand opgespoten poldergebieden langs de beneden-Schelde en in veel mindere

mate in oude en in ontginning zijnde kleigroeven en op enkele geïsoleerde locaties op het plateau van de provincie Vlaams-Brabant.

Reptielen

Wat de reptielen betreft zijn er met uitzondering van de hazelworm een aantal opmerkelijke verschillen in Rode Lijst-status, zowel tussen Vlaanderen en Nederland als tussen de Nederlandse lijsten.

Hoewel de **zandhagedis** in Nederland een betrekkelijk ruime verspreiding kent, komt de soort in Vlaanderen niet voor. In België is haar leefgebied beperkt tot het uiterste zuidoosten van Wallonië (Jacob *et al.*, 2007). Volgens de IUCN-criteria is ze in Nederland 'least concern', volgens de CBS-beoordeling is ze 'vulnerable'.

De **levendbarende hagedis** wordt in Vlaanderen als 'least concern' geklasseerd, hoewel de (kleine) populaties buiten de grote heidegebieden er zienderogen op achteruit gaan. De kans is groot dat ze in een volgende Vlaamse Rode Lijst eveneens opgenomen zal worden. In Nederland heeft de levendbarende hagedis de status 'near threatened'. Volgens de Nederlandse CBS-lijst is de **muurhagedis** 'critically endangered', de IUCN-criteria beschouwen haar als 'vulnerable'. In België zijn autochtone populaties van de muurhagedis beperkt tot Wallonië (Jacob *et al.*, 2007). De afgelopen 20 jaren is echter een toenemend aantal populaties aangetroffen in Vlaanderen, vooral langs spoorwegen (Jooris & Lehouck, 2007; Jooris *et al.*, 2013). Deze Vlaamse populaties moeten wel als uitheems beschouwd worden. De soort werd omwille van "onvoldoende gegevens"



Habitat van de boomkikker in Belgisch Limburg. (Foto: Peter Engelen)



Boomkikker, amplex. (Foto: Jelger Herder)



niet gerangschikt op de Vlaamse Rode Lijst.

De **gladde slang** wordt zowel in Vlaanderen als op de Nederlandse CBS-lijst als 'endangered' gerangschikt. Volgens de IUCN-criteria zou ze in Nederland niet in gevaar zijn...

Adder en ringslang zijn in Vlaanderen sterker bedreigd dan in Nederland. Volgens de IUCN-criteria zouden ze zelfs 'least concern' zijn in Nederland. In Vlaanderen beperkt het verspreidingsgebied van de adder zich tot twee van elkaar geïsoleerde heidegebieden in de provincie Antwerpen. Eén van die populaties is erg klein, de andere omvat meerdere duizenden individuen (mond. med. K. Claus en D. Bauwens). De ringslang is van nature niet inheems in Vlaanderen (Engelen, in prep.; Jooris & Parreyn, 2011; Van Hecke, 2003). De geïsoleerde populaties in Vlaanderen zijn het resultaat van bedoelde of onbedoelde uitzettingen. Nagenoeg alle autochtone ringslangpopulaties situeren zich ten zuiden van Samber en Maas (Jacob *et al.*, 2007).



Adder in de provincie Antwerpen.
(Foto: Hugo van Besauw)

Tot slot

Wanneer we de Nederlandse en Vlaamse lijsten volgens de IUCN-criteria vergelijken scoren slechts zes van de vijftien soorten amfibieën (Alpenwatersalamander, kleine watersalamander, gewone pad, bruine kikker, bastaardkikker, meerkikker) en één reptiel (levendbarende hagedis) eenzelfde status. De kamsalamander deelt dezelfde status (kwetsbaar) bij vergelijking van de Vlaamse IUCN-lijst met de Nederlandse CBS-lijst, maar volgens de IUCN-criteria zou de soort in Nederland niet in gevaar zijn! Vroedmeesterpad en knoflookpad scoren opmerkelijk slechter in Vlaanderen en dat heeft allicht te maken met het beperkte verspreidingsgebied van beide soorten in Vlaanderen.

Het vergelijken van Rode Lijsten is niet eenvoudig. Zo zijn soms areaalgrenzen mede bepalend voor de status van een soort in een land of gewest. Daarnaast blijken ook veelvuldig internationaal toegepaste criteria, niet altijd zaligmakend. Vandaar dat Nederland haar "officiële Rode Lijst" ook volgens haar eigen criteria opstelt; al vergemakkelijkt dat de vergelijking met buurlanden niet. Maar misschien zijn onderlinge vergelijkingen ook niet de essentie van Rode Lijsten; ze dienen vooral een betere beleidsmatige en actieve soortbescherming in het veld.

Summary

A comparison of the Red Lists for amphibians and reptiles in Flanders and the Netherlands

The Netherlands and Flanders (the northern half of Belgium) are geographically part of the West European lowlands in the basin of the Lower Rhine, the Lower Meuse and Scheldt. They have a common herpetofauna with the exception of two species, the Sand Lizard (*Lacerta agilis*) and the Grass Snake (*Natrix natrix*). Both species are indigenous to the Netherlands but not to Flanders, due to a difference in the migration pattern after the last Ice Age. However, they are indigenous to Wallonia (the southern part of Belgium), south of the rivers Samber and Meuse. The Yellow-bellied Toad (*Bombina variegata*) is extinct in Flanders. A comparison has been made between both countries, respectively according to the IUCN Red List criteria and the Flemish list based on IUCN criteria and the Dutch list according Statistics Netherlands.

Literatuur

- Bauwens, D. & K. Claus, 1996. Verspreiding van amfibieën en reptielen in Vlaanderen. Uitgave van De Wielewaal Natuurvereniging vzw., 192 pp. Delft, J.J.C.W. van, R.C.M. Creemers & A.M. Spitzen-van der Sluijs, 2007. Basisrapport Rode Lijst Amfibieën en Reptielen volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Creemers, R.C.M. & J.J.C.W. van Delft. (RAVON) (Redactie), 2009. De amfibieën en reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden.
- Engelen P., in prep., Inheemse, niet Limburgse reptielen, of nu toch een beetje. Voorkomen van

- Ringslang (*Natrix natrix*) en Muurhagedis (*Podarcis muralis*) in Limburg.
- Hecke, A. Van, 2003. Ringslangen (*Natrix natrix helvetica*). Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen.
- Jacob J.P., C. Percsy, H. de Wavrin, E. Graitsou, T. Kinet, M. Denoël, M. Pacquay, N. Percsy & A.M. Remacle, 2007. Amphibiens et Reptiles de Wallonie. Publication d' Aves – Raîne et du Centre de Recherche de la Nature, des Forêts et du Bois (Ministère de la Région wallone – Direction Générale des Ressources naturelles et de l' Environnement. Serie «Faune – Flore-Habitats», n° 2. Gembloux.
- Jooris R. & M. Lehouck, 2007. De muurhagedis in Vlaanderen. Met dank aan het veranderend klimaat en de NMBS. *Natuur.FOCUS* 6(4): 123-129.
- Jooris R. & S. Parreyn, 2011. Ringslangen in de provincie West-Vlaanderen: introductie of migratie? *Natuur.focus* 10(4): 174-175.
- Jooris R., P. Engelen., J. Speybroeck, I. Lewylle, G. Louette, D. Bauwens & D. Maes, 2012. De IUCN Rode Lijst van de amfibieën en reptielen in Vlaanderen. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2012 (22).
- Jooris R., P. Engelen, J. Speybroeck, I. Lewylle, G. Louette, D. Bauwens & D. Maes, 2013. De amfibieën en reptielen van Vlaanderen. Recente verspreiding en toelichting bij de nieuwe Rode Lijst. Rapport Natuurpunt.Studie 2013/6, Mechelen.
- Lewylle I., P. Engelen & M. Herremans, 2007. Bescherming van boomkikker in De Maten, Maaswinkel en Wijdevenheid: onderzoeken en wegwerken van knelpunten. Rapport Natuur. studie 10, 53 pp.
- Maes, D., K. Decler, L. De Bruyn & M. Hoffman, 2011. Nieuwe Rode lijstcategorieën en -criteria voor Vlaanderen. Een aanpassing aan de internationale IUCN-standaarden. *Natuur.FOCUS* 10(2): 54-61.
- Martel, A., A. Spitzen-van der Sluijs, M. Blooi, W. Bert, R. Ducatelle, M.C. Fisher, A. Woeltjes, W. Bosman, K. Chiers, F. Bossuyt & F. Pasmans, 2013. Batrachochytrium salamandrivorans sp. nov. causes lethal chytridiomycosis in amphibians. *PNAS* 110(38): 15325-15329.
- Martel, A., M. Blooi, C. Adriaensen, P. Van Rooij, W. Beukema, M. C. Fisher, R. A. Farrer, B. R. Schmidt, U. Tobler, K. Goka, K. R. Lips, C. Muletz, K. R. Zamudio, J. Bosch, S. Lötters, E. Wombwell, T. W. J. Garner, A. A. Cunningham, A. Spitzen-van der Sluijs, S. Salvidio, R. Ducatelle, K. Nishikawa, T. T. Nguyen, J. E. Kolby, I. Van Bocxlaer, F. Bossuyt & F. Pasmans, 2014. Recent introduction of a chytrid fungus endangers Western Palearctic salamanders. *Science* 346: 630 - 631.
- Spitzen-van der Sluijs, A., F. Spikmans, W. Bosman, M. de Zeeuw, T. van der Meij, E. Goverse, M. Kiks, F. Pasmans & A. Martel, 2013. Rapid enigmatic decline drives the fire salamander (*Salamandra salamandra*) to the edge of extinction in the Netherlands. *Amphibia-Reptilia* 34: 233-239.

Robert Jooris

Gemoedsveld 3
9230 Wetteren, België
robert.jooris@telenet.be

